

ویژگی‌های نخستین "پارک" تهران : پارک امین‌الدوله*

ابوذر مجلسی کوپایی**
مجتبی انصاری***
محمدرضا بمانیان****
فرهاد فخار تهرانی*****

چکیده

اگرچه ایجاد فضاهای سبز عمومی در ایران، قدمتی به عمق تاریخ فرهنگ این سرزمین دارد و اوج نمایش آن، در چهارباغ اصفهان صفوی پدیدار می‌شود؛ اما واژه "پارک"، نخستین بار در دوره قاجار و در عصر ناصرالدین‌شاه به دایره واژگان شهرنشینی ایران وارد شد. عصر ناصری، از مؤثرترین ادوار شکل‌گیری حیات مدنی نوین در ایران است. ارتباطات گسترده با غرب، دنیای بکر و سنتی ایرانی را دستخوش تحولاتی شگرف کرد؛ از جمله این تغییرات در معماری و شهرسازی رخ داد که شاخصه اصلی آن تمایل به الگوبرداری از سبک فرنگی بود. در این دوره، فضاهای نوینی در شهر پدید آمد که از همان زمان در مدارک، اسناد و نقشه‌ها «پارک» نامیده شدند؛ از «پارک امین‌الدوله» در اسناد مختلف، به عنوان اولین پارک تهران یاد شده است.

فرضیه این نوشتار آن است که اولین بار، در تهران قاجاری، «پارک»هایی ساخته شد که دارای عملکرد، مالکیت و مفهوم متفاوت، هم با باغ‌های آن دوره و هم با پارک‌های عمومی امروزی است. این مقاله، در پی بررسی سیر تحول معنایی این واژه، در فرهنگ شهری ایران نیست، بلکه هدف، بیان ویژگی‌های پارک امین‌الدوله به عنوان اولین پارک ایرانی است - که دارای سبک طراحی متمایل به الگوهای فرنگی و متفاوت با باغ‌های ایرانی بوده - و طرح این پارک مؤثر بر طراحی پارک‌های بعدی ایران است. بنابراین روند و شرایط شکل‌گیری این پارک مورد بررسی قرار می‌گیرد و از این رهگذر، به چرایی «پارک» نامیده‌شدن آن پی‌برده می‌شود؛ برای نیل به این هدف، ابتدا با استفاده از روش تاریخی-توصیفی، گوشه‌ای از تغییر شتابزده در فرهنگ دوره قاجاری، خصوصاً در حوزه معماری و شهرسازی، در تعامل با غرب بررسی شده و سپس این پارک به وسیله اسناد و مدارک، بازنمایی شده و مورد تحلیل قرار می‌گیرد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد نخستین پارک تهران، دارای تفاوت‌هایی با اصالت باغ ایرانی بوده که موجب متفاوت نامیده‌شدن این فضاها، از همان زمان قاجار شده است؛ پارک قاجاری، مانند بسیاری از اجزای دیگر معماری و شهرسازی دوره قاجار، دارای خصوصیات التقاطی بوده و مفهومی میانی و برآمده از پارک فرنگی و باغ ایرانی است.

واژگان کلیدی

تهران، دوره قاجار، پارک، باغ ایرانی، "پارک امین‌الدوله".

.....
* این مقاله مستخرج از رساله دکتری ابوذر مجلسی کوپایی با عنوان «تحولات باغ ایرانی دوره قاجار (نمونه‌های منتخب تهران)» به راهنمایی جناب آقای دکتر مجتبی انصاری در دانشگاه تربیت مدرس تهران است.

** پژوهشگر دکتری پژوهش هنر دانشگاه تربیت مدرس. نویسنده مسئول ۰۹۱۳۳۰۱۶۱۶۳
aboozar_m2002@yahoo.com

*** دکتری معماری، دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس ansari_m@modares.ac.ir
**** دکتری معماری، دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس bemanian@modares.ac.ir
***** دکتری عمران مرمت، دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شهید بهشتی f-tehrani@sbu.ac.ir

مقدمه

فرضیه این نوشتار آن است که اولین پارک‌های تهران، علی‌رغم دارا بودن برخی تشابهات با باغ ایرانی، واجد ویژگی‌های مشخصی بوده که در متون و اسناد قاجاری آن را از باغ‌ها متمایز ساخته‌اند؛ نیز پارک قاجار دارای تفاوت‌های بنیادین در مفهوم، اجزاء، نقش، مالکیت و عملکرد خود با پارک‌های امروزی است.

قرن نوزدهم، در تاریخ معماری و شهرسازی جهان، دارای خصوصیات منحصر به فردی است؛ جهش فناوری و بروز طوفانی از اکتشافات و اختراعات جدید، شکل زندگی بشر را زلزله‌وار دگرگون ساخته بود. این تغییرات خصوصاً در جوامع سنتی باعث پیدایش تغییرات جدی و به‌خطرافتادن ارزش‌های سنتی و تغییر شکل زندگی مردم، موجب پیدایش نیازهای جدید و به تعاقب آن، پاسخ‌های جدید شد؛ این تغییرات خصوصاً در شکل شهر قابل ملاحظه بود: خیابان‌ها برای ورود اتومبیل‌ها عریض شد، چراغ‌های گازی و الکتریکی شب‌ها را چون روز ساختند، احداث فضاهای شهری جدید مانند بانک‌ها، ایستگاه‌ها، ادارات جدید، کارخانه‌ها و ... ضروری شد.

فراورده‌های جدید شهرسازی و معماری، به ایران - به عنوان کشوری با سابقه فرهنگی و تمدنی بزرگ - نیز وارد شد و به سرعت گسترش یافت. پیش‌زمینه شکست ایرانیان، در جنگ با روسیه، عباس‌میرزا، ولیعهد فتحعلیشاه را بر آن داشت که عقب‌افتادگی دانش و فناوری ایران از غرب را، با فرستادن دانشجویان ایرانی به فرنگ جبران کند؛ گذشت زمان اثبات کرد که این روش برای رساندن ایران به مرزهای دانش، مناسب و کارا نبود. تأسیس مدارس نظیر دارالفنون - با استادان فرنگی و به شیوه غربی- به جای مکتب‌خانه‌ها، الگوی جدیدی بود که جایگزین ارسال دانشجویان به فرنگ شد. گام‌های دیگر، گسترش روابط با غرب، تبادل سفرا با دول مهم غربی، سفر شاهان ایرانی و بزرگان کشور به فرنگ، ورود گردشگران و مستشاران خارجی به ایران، انتشار روزنامه‌های مختلف و تنویر افکار عمومی، پیدایش قشر منورالفکر، واردات محصولات متنوع اروپایی به ایران و ... بود که همگی، حرکت شتابان ایران سنتی به سوی دنیای مدرن را گریزناپذیر نشان می‌دهد. واردات بی‌رویه کالاهای جدید اروپایی و رقابت مردم برای تهیه آنها، نشانی از این حرکت است؛ اعتمادالسلطنه - با افتخار- می‌نویسد:

"کسانی که در این سنوات مابه‌التجاره همه بازرگانان قلمرو این شهریار را به میزان اعتبار سنجیده‌اند، دیده‌اند که نسبت به امتعه اروپاویه بکل کالای ایشان همانا نسبت ثلث است به خمس، کما هو اظهر من الشمس" (اعتمادالسلطنه، ۱۳۷۴: ۱۶۱). او همچنین می‌نویسد در این دوره، حتی شکل، ظاهر و لباس مردم ایران تغییر یافت؛ و مصرف خوراکی‌های خارجی نظیر شکلات، بستنی و کنسرو رواج پیدا کرد (همان: ۱۵۴).

در این دوره ناصرالدین‌شاه نیز سه بار به اروپا سفر کرد و تحت تأثیر آن، به فکر اداره کشور به شیوه نوین از طریق ایجاد هیأت

طرح «پارک امین‌الدوله» - متعلق به «میرزا علیخان امین‌الدوله» از بزرگان عهد قاجار و صدراعظم مظفرالدین شاه، یک نمونه آغازین آرکتایپ (archetype) برای پارک‌های بعدی در ایران است. اگرچه اکنون از این پارک اثری باقی نیست، ولی بررسی آن، می‌تواند نشان‌دهنده عمق تأثیر روش طراحی غربی در طراحی فضاهای سبز ایران باشد.

«باغ ایرانی» که میراثی ثبت شده از تاریخ ایران است، در مقاطع مختلف مورد پژوهش قرار گرفته، ولی «پارک ایرانی» عرصه‌ای نو برای تحقیق است. حسین سلطان‌زاده، در مقاله «از باغ تا پارک» در مجله «نامه انسان‌شناسی» (سلطان‌زاده، ۱۳۸۲: ۱۱۳-۹۱) و مهرداد سلطانی، در مقاله «شکل‌گیری بوستان‌های شهری در دوره معاصر: گذر از مفهوم باغ به پارک» در فصلنامه «باغ نظر» (سلطانی، ۱۳۸۶: ۵۸-۴۸)، در رابطه با سیر تطور این فضای جدید شهری در ایران، از دوره قاجار تا امروز، مطالبی نگاشته‌اند؛ ولی بررسی حاضر، صرفاً اولین پارک ایرانی را که الگوی طراحی برای پارک‌های بعدی ایران است، مورد بازنمایی و پژوهش قرار می‌دهد تا بدین صورت، نحوه ورود این واژه، به ادبیات شهروندی ایران معین شود. این نوشتار، در پی بررسی سیر تحول معنایی واژه «پارک» یا بررسی تاریخچه فضاهای سبز در ایران نیست؛ بلکه هدف، بررسی ویژگی‌های اولین پارک تهران، با توجه به تعامل با فرهنگ اروپایی هم‌عصر است که باعث شده، این دسته از فضاهای سبز را از همان زمان پارک بنامند.

این نوشتار، با بررسی اولین پارک ایرانی، در پی یافتن پاسخ سؤالات زیر است:

۱. تفاوت باغ‌های ایرانی با آن دسته از فضاهای سبز که نخستین بار در ایران «پارک» نامیده شده‌اند، در چیست؟ آیا نوع مالکیت عمومی یا خصوصی، داشتن دیوار و حصار، وجود ساختمان به سبک فرنگی در آن، وجود عناصر و اجزای غیر ایرانی و نیز دارابودن باغبان‌های خارجی، در اطلاق عنوان «پارک» به آن فضای سبز تأثیر داشته است؟ آیا نوع هندسه طرح، تعیین‌کننده باغ یا پارک بودن آن بوده است؟

۲. تفاوت‌های عمده مفهوم «پارک» در دوره قاجار با پارک‌های امروزی شهرها در چیست؟

در این تحقیق که به روش تاریخی- توصیفی انجام می‌پذیرد، برای تشخیص معنای اولیه «پارک» ایرانی، ابتدا زمینه‌های فرهنگی ورود این واژه وارداتی، مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ سپس «پارک امین‌الدوله» - به عنوان نخستین پارک ایرانی- از طریق مطالعه کتب و اسناد، و نیز بررسی و مطابقت نقشه‌های قدیمی و عکس‌های به‌جامانده، بازنمایی خواهد شد؛ در این راستا، با بیان ویژگی‌های پارک‌ها و باغ‌های غربی، و ذکر تفاوت آن با مختصات نخستین پارک ایرانی، مفهوم واژه «پارک» در ایران دوره قاجار استنتاج می‌شود.

– نظم الملک – معروف به پارک ناصری و «پارک امین‌الدوله». پارک کنت دومونت فرث رییس پلیس تهران، در شمال نقشه است و در نقشه خیابان‌کشی و نظم آن قابل مشاهده نیست، که شاید به دلایل امنیتی باشد. پارک ظل‌السلطان نیز در قسمت شمالی ارگ قرار دارد؛ با توجه به آنکه اساس هندسه باغ ایرانی، بر مبنای محورهای اصلی آن است (حیدرتاج، ۱۳۸۸: ۲۸)، بنابراین طراحی آن براساس الگوی باغ ایرانی نیست، چون این پارک دارای مسیرهای منحنی بوده و نیز یک دریاچه به فرم طبیعی در آن وجود دارد که از این حیث شبیه پارک امین‌الدوله است. اما «پارک امین‌الدوله» بنا به روایت افضل‌الملک، تاریخ‌نگار عصر مظفری و ناصری، نخستین پارک تهران است؛ او می‌نویسد: "علی‌خان امین‌الدوله، اولین کسی بود در ایران که پارک ساخت و این لفظ را متداول کرد" (افضل‌الملک، ۱۳۶۱: ۲۴۰). بررسی کتب آن دوران نیز نشان می‌دهد نخستین بار واژه "پارک" را میرزا ابوطالب‌خان اصفهانی در دوران فتحعلیشاهی، در سفرنامه خود با نام «مسیر طالبی» به کار برده است؛ ناصرالدین‌شاه نیز، در خاطرات سفر اولش به فرنگ در سال ۱۲۹۰ ه.ق.، توصیفات از «هایدپارک» لندن آورده است (ناصرالدین‌شاه، ۱۳۷۷: ۱۲۷). مطالعه این سفرنامه نشان می‌دهد که او میان پارک و باغ عامه که مورد استفاده عموم بوده و در آنجا استراحت می‌کرده‌اند، تمایز قایل شده است (ناصرالدین‌شاه، ۱۳۷۷: ۲۳۴). یعنی فضاهای سبز صرفاً به دلیل عمومی بودن، پارک نامیده نمی‌شدند. همچنین مطالعه اسناد دوره قاجار نیز نشان می‌دهد اصولاً پارک‌های دوره قاجاری جزو فضاهای عمومی شهر تهران نبوده‌اند، چراکه این‌گونه فضاها «باغ عامه» خوانده می‌شدند. نتیجه آنکه طراحی و شکل پارک‌ها در این دوره، متفاوت از باغ بوده که باعث می‌شده مردم و به ویژه رجال و بزرگان آن را با باغ متفاوت بدانند (سلطان‌زاده، ۱۳۸۲: ۱۰۸).

تعاریف باغ و پارک

لغتنامه دهخدا، باغ را مترادف با بستان و روضه آورده است و آن محوطه‌ای است محصور که گل و درخت میوه‌دار دارد (لغتنامه دهخدا، ذیل مدخل «باغ»). بنابراین باغ، حصار یا دیوار داشته که در آن درختان و سایر گیاهان را برای بهره‌برداری مادی و معنوی‌شان پرورش می‌دادند (سلطانی، ۱۳۸۶: ۴۹)؛ از این رو باغ ایرانی، آرمانی‌ترین و خوشایندترین فضای معماری ایران، توصیف می‌شده است (سلطان‌زاده، ۱۳۸۲: ۹۲). از آنجاکه باغ ایرانی، برخلاف نمونه‌های اروپایی، عموماً در تضاد با محیط بستر شکل‌گیری خود که خشک و لم‌یزرع بود، شکل می‌گرفته، هویتی منحصر به فرد دارد (مسعودی، ۱۳۸۸: ۱۱۸). خصوصیات عمومی باغ‌های ایرانی را می‌توان در جدول ۱ دسته‌بندی کرد. از دوره قاجار، سنت طراحی باغ‌های ایرانی دچار تغییراتی شد و در طراحی برخی فضاهای سبز، سطوحی ایجاد می‌کردند که دارای

دولت، تشکیل نیروی پلیس، تأسیس پست و تلگراف، احداث راه‌آهن، ضرب سکه به شیوه نوین، ایجاد روزنامه و ... افتاد (شمیم، ۱۳۸۷: ۱۸۴ – ۱۷۶).

در همین دوره طرح گسترش شهر تهران به سال ۱۲۸۴ ه.ق، براساس طرح «الکساندر بوهلر» فرانسوی، مطابق با الگوی وبان و از روی نقشه شهر پاریس طرح‌ریزی شد (سعیدنیا، ۱۳۸۸: ۲۲۵). «تهران» پایتخت، که سیمایی فرنگی پیدا می‌کرد، الگویی برای اجزای خود شد و آغازگر عصری بود که حرکت شتابان معماری به سوی فرنگی‌نمایی را رقم زد.

«لرد کرزن»، تهران را در سال ۱۳۰۶ ه.ق. شهری دانسته که به تدریج جامعه فرنگی به تن می‌کند و در راهی افتاده که نهایتاً، شکل و چهره‌ای اروپایی پیدا خواهد کرد (کرزن، ۱۳۸۷: ۴۰۷). دلیل عمده چهره جدید تهران، طرح‌های مهندسان اروپایی شاغل در ایران و نیز بازگشت مهندسان ایرانی تحصیل‌کرده فرنگ به کشور، به همراه طبع تازه کارفرمایان بود که ساخت بناهایی با رویکردهای نوین را موجب شد. بناهای جدید علی‌رغم داشتن پلان ایرانی و استفاده از مصالح ایرانی، دارای طرح نمای فرنگی بودند؛ از آنجا که این بناها، گاه از روی تصاویر کارت پستال‌های فرنگی طراحی می‌شد، محققین این روش معماری را «معماری کارت پستالی» نیز نامیده‌اند (قبادیان، ۱۳۸۵: ۳۱).

اگرچه بعضی پژوهشگران، این روش طراحی را خودباختگی فرهنگی دانسته‌اند (پیرنیا، ۱۳۸۴: ۳۴۸) ولی برخی دیگر آن را نشان ضعف معماری ایران نمی‌دانند؛ و معتقدند که معماری ایرانی در این دوران، تابع «معماری فرنگی» نبوده؛ بلکه صرفاً اصول معماری خود را با محسنات معماری فرنگ درآمیخته بوده است (بنجامین، ۱۳۶۳: ۳۳۰) و آن را موجب تعالی معماری خود کرده که از این رو ارزشمند است.

بنابراین، عصر قاجار به ویژه دوران ناصرالدین‌شاه دوره‌ای مهم در شکل‌گیری فرهنگ جدید ایران شد؛ ظهور انقلاب صنعتی، ارتباط نزدیکتر با اروپاییان و گشایش سفارتخانه‌های آنان در تهران، ورود مستشاران، مهندسان و گردشگران خارجی، سفرهای شاه، درباریان و حتی مردم عادی به فرنگ، سبب بروز انقلاب ناخودآگاه فرهنگی در کشور شد که تأثیرش را در شئون مختلف زندگی اجتماعی افراد جامعه و مطالبات ایشان می‌توان ملاحظه کرد.

پارک‌های نقشه نجم‌الملک

از طرح «بوهلر» برای گسترش تهران، در دوران ناصری، نقشه نسبتاً کاملی توسط عبدالغفارخان نجم‌الملک ترسیم شد (سعیدنیا، ۱۳۸۸: ۲۲۷)؛ بررسی این نقشه نشان می‌دهد فضاهای سبز پراکنده در نقشه با کلمات متفاوتی نام‌گذاری شده‌اند: باغ، باغچه، سبزی‌کاری، مزرعه، اراضی و البته «پارک». در این نقشه، مشخصاً از سه فضا با عنوان پارک نام برده شده است: «پارک ظل‌السلطان» و «پارک کنت دومونت فرث»

عهد قاجار کاملاً متفاوت بوده است. برای روشن شدن معنای نخستین «پارک» در فرهنگ پارسی، بایست معنای واژه «پارک» در فرهنگ غربی بررسی و وجه تمایز آن با «باغ»، مورد کنکاش قرار گیرد :

فرهنگ «آکسفورد» در معنای Park (پارک) آورده است : "فضای سبز عمومی بزرگ در شهر، مورد استفاده برای تفریح و سرگرمی، منطقه وسیعی از زمین که برای استفاده عمومی به شکلی از طبیعت نگهداری می‌شود" و در مقابل، معنای واژه Garden (باغ) چنین نوشته است : "قطعه‌ای زمین اغلب در نزدیکی یک خانه، مورد استفاده برای پرورش گل‌ها، میوه و سبزی‌ها" (Oxford Dictionaries, 2011). بنابراین فرهنگ آکسفورد، طبیعت‌گرایی در سیمای پارک را مورد تأکید قرار می‌دهد و استفاده آن را برخلاف باغ برای تفریح می‌داند.

در فرهنگ «وبستر» آمده است :

"پارک، قطعه زمین محصور است که اغلب شامل چمن،

خطوط منحنی و نامتقارن بود؛ سلطان‌زاده معتقد است این‌گونه فضاها، به تقلید از اروپاییان «پارک» نامیده شدند. این پارک‌ها غالباً از لحاظ مالکیت و نحوه استفاده از آنها، همانند باغ‌ها به صورت خصوصی بودند (سلطان‌زاده، ۱۳۸۲: ۹۱).

در بیان مفهوم کلی پارک باید اشاره کرد دایره‌المعارف بریتانیکا، پارک را به مفهوم شکارگاه وسیع آورده و بر این اساس، اولین پارک‌های دنیا را متعلق به پادشاهان ایرانی دانسته که برای شکار از آن استفاده می‌کردند (Britanica, 2012)، اما لغت‌نامه دهخدا «پارک» را واژه‌ای فرانسوی تعریف می‌کند به معنی باغ وسیع پردرخت، برای گردش و شکار (لغت‌نامه، ذیل «پارک») و در تعریفی علمی، پارک، فضایی عمومی و شهری است که به دنبال نیاز به هوای سالم و بهسازی محیط و لزوم ایجاد مکانی طبیعی و سالم جهت گذران اوقات فراغت و با ایده بازگشت به طبیعت در شهرها کارکرد پیدا می‌کند (سلطانی، ۱۳۸۶: ۴۹) اما عامل شکل‌گیری پارک‌های امروزی با مفهوم پارک در ذهن ایرانی

جدول ۱. خصوصیات باغ ایرانی. مأخذ : نگارندگان.

Table 1. Features of the Persian garden. Source: authors.

ردیف	جنبه	خصیصه
۱		تعدیل اقلیم (حیدرتاج، ۱۳۸۸: ۱۸)
۲	عامل شکل‌گیری باغ‌ها	دلایل اقتصادی - استفاده از محصولات (حیدرتاج، ۱۳۸۸: ۱۸)
۳		متأثر از جهان‌بینی - بازتابی از بهشت (حیدرتاج، ۱۳۸۸: ۱۸)
۴		استفاده ترکیبی از انواع گیاهان و اشجار مثمر و غیر مثمر - درختان سایه‌انداز در امتداد محور اصلی
۵	گیاهان و حیوانات باغ ایرانی	وجود پرندگان بر سر شاخساران - ماهی‌ها در حوض و گاهی وجود یک باغ وحش مثل باغ فرح‌آباد اصفهان یا لاله‌زار تهران
۶		استفاده از درختان زیاد و سایه‌دار
۷		منظم (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۱)
۸	هندسه باغ ایرانی	دارای محور اصلی (حیدرتاج، ۱۳۸۸: ۲۸) و یک کوشک یا استخر بر امتداد این محور (بیرنیا، ۱۳۷۴: ۲۹۰) و (روحانی، ۱۳۸۹: ۲۶)
۹		ایجاد پرسپکتیو یا دورنمای تقریباً متقارن در امتداد محورها (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۳)
۱۰		معمولاً دارای محور یا محوره‌های فرعی (سلطان‌زاده، ۱۳۸۲: ۱۰۱)
۱۱		رعایت ساخت خیابان‌های مستقیم (متدین، ۱۳۸۹: ۶۰)
۱۲		رعایت تناسبات (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۱)
۱۳		تقسیم کردن باغ معمولاً به چهاربخش (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۳)
۱۴		بازنمایی خواص مختلف آب شامل ریزش در اختلاف سطح‌ها، پاشش در سینه کبکی‌های جوی‌ها، فوران در فواره‌ها، شفافیت، انعکاس، صدای آب و ... به صورت سازه‌های آبی مثل حوض، فواره، جوی و ... (زمانی، ۱۳۸۸: ۳۰)
۱۵		نزدیکی به آب روان و استفاده از جوی آب دایم (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۳)
۱۶		وجود حوض برای تأمین آب و زیبایی چشم‌انداز مقابل عمارت (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۳)
۱۷		ساختن باغ بر روی شیب (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۱)
۱۸	مکان‌یابی	معمولاً دارای تضاد آشکار با محیط کویری بستر شکل‌گیری (مسعودی، ۱۳۸۸: ۱۱۸)
۱۹		قرارگیری در امتداد محور اصلی و در مرکز یا در بالاترین قسمت سایت (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۳)
۲۰		معمولاً دارای تقارن محوری در نما و تقارن مرکزی در پلان، در امتداد چهار جهت اصلی (سلطان‌زاده، ۱۳۸۲: ۱۰۱)
۲۱		وجود رابطه نزدیک با طبیعت و عدم وجود حد فاصل بین ساختمان و باغ (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۳)
۲۲	خواص دیگر	محصور بودن باغ (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۳) و (Irani, 2006: 82)
۲۳		دارای خاصیت پایداری (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۱)
۲۴		رعایت حرمت و محرمیت (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۱) و (Irani, 2006: 82)
۲۵		رعایت اصل سلسله مراتب (سلطان‌زاده، ۱۳۸۲: ۱۰۱)
۲۶		دارای خاصیت قناعت و صرفه‌جویی و مزه از بهبودگی (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۱)
۲۷		سود ده (نعیما، ۱۳۸۷: ۲۱)
۲۸		اغلب دارای مالک خصوصی (به جز باغ مقبره‌ها و چهارباغ‌های صفوی با کاربری تفرجگاهی) (سلطان‌زاده، ۱۳۸۲: ۹۲)
۲۹		دارای بنای سردر عموماً برای استفاده خدمه و کارکنان باغ‌ها (سلطان‌زاده، ۱۳۸۲: ۹۸)

عموم بوده است، مثل «پارک لازنسکی» در ورشو لهستان (ناصرالدین شاه، ۱۳۷۸ الف : ۱۶۳) و نیز «پارک ساکسون» (همان : ۱۷۲) که به عمومی بودن و گردش آزادانه مردم در آنها اشاره کرده است. جدول زیر نشان دهنده تفاوت در برخی خصوصیات باغ و پارک اروپایی - خصوصاً سبک انگلیسی - است (جدول ۲).

نتیجه آنکه باغ و پارک در فرهنگ غربی نیز دارای تفاوت‌های مشخصی است که باعث می‌شود در نامیدنشان متمایز باشند. با توجه به آنکه در دوره قاجار، باغ‌های ایرانی نیز همانند بسیاری از اجزای دیگر معماری و شهرسازی از نمونه‌های اروپایی خود تأثیراتی پذیرفت، فضاهایی طراحی و ساخته شد که به پیروی از چگونگی خصوصیات طراحی‌شان در همان زمان «پارک» نامیده شد (سلطان زاده، ۱۳۸۲ : ۹۲) بنابراین نوع مالکیت آنها و نحوه استفاده‌شان، در پارک نامیدنشان مؤثر نبوده است.

پارک مفهومی مستقیماً برآمده از فرهنگ غربی بود، ولی نظر به کشش و گرایش به فرنگ در بسیاری از زمینه‌ها، باغ دوره قاجار نیز بسیاری از ویژگی‌های خود را از نمونه‌های فرنگی خود به عاریت گرفته بود. از این رو، براساس فرضیه و سؤالات تحقیق، برای دستیابی به تفاوت‌های پارک و باغ قاجاری، در الگوبرداری از نمونه‌های فرنگی موارد زیر قابل طرح است :

- اول، باغبان : بررسی‌ها نشان می‌دهد در این دوره در بسیاری از فضاهای سبز تهران از باغبان‌های خارجی استفاده می‌شده است؛ این افراد هم در شکل‌دهی به پارک‌های عهد ناصری و هم در ساخت و نگهداری باغ‌ها مؤثر بودند؛ مثلاً در منابع مختلف از باغبان اروپایی نژاد کامران میرزا (اعتمادالسلطنه، ۱۳۷۴ : ۱۳۶)، باغبان فرانسوی مقرر سلطنتی ناصرالدین شاه به نام هوسل (همان : ۷۰۶)، همچنین باغبانان اتریشی نایب‌السلطنه (ناصرالدین شاه، ۱۳۷۸ ب : ۵) و باغبان فرنگی باغ نجف‌آباد (ناصرالدین شاه، ۱۳۷۸ الف : ۲۹) نام برده شده است؛ این شواهد نشان می‌دهد، برخی باغ‌های تهران نیز دارای باغبان‌های اروپایی نژاد بوده‌اند (سلطانی، ۱۳۸۶ : ۵۱)، بنابراین خارجی بودن باغبان‌ها

زمین‌های جنگلی و مرتع، در کنار خانه‌های بیرون شهر است و برای بازی و تفریح مورد استفاده قرار می‌گیرد." و "باغ، قطعه زمینی است که در آن سبزی‌ها، میوه‌ها و گل‌ها و گیاهان کشت می‌شود" (Webster Dictionaries, 2012). بنابراین، فرهنگ وبستر علاوه بر موارد قبل، بر محصوریت پارک نیز تأکید می‌کند و مکان‌یابی آن را در بیرون از شهر می‌داند. «فرهنگ کمبریج» درباره «پارک» نوشته است : "منطقه وسیعی که با چمن و درختان پوشیده شده و با نرده یا دیوار محصور شده است به طوری که مردم و کودکان به راحتی می‌توانند در آن قدم بزنند، بازی کنند و لذت ببرند." درباره باغ نیز نوشته : "قطعه زمینی است متصل به یک خانه و متعلق به آن، که در آن گل‌ها و گیاهان رشد کرده‌اند و معمولاً دارای چمن است" (Cambridge Dictionary, 2011). آنچه این فرهنگ بر موارد قبلی می‌افزاید آن است که باغ‌های اروپایی متصل به خانه‌ها هستند.

در نتیجه، مهم‌ترین وجه تمایز پارک و باغ اروپایی در ابعاد، شکل، نحوه استفاده و مالکیت آنهاست؛ «میرزا ابوطالب خان اصفهانی»، نیز به عنوان اولین ایرانی در سفرنامه خود، پارک‌های دوبلین ایرلند را، این‌گونه تعریف می‌کند : "«پارک» عبارت از میدانی است محصور به دیوار که مرغزار و آب جاری که پل‌های سنگ مرمر یا آهنی بر آن بسته‌اند، و قطارهای درختان سایه‌وار دارد و برای چرای جانوران مطبخ موضوع است و آهو و گوزن هم اندر آن سر دهند که به طور خود در آن سر برده، بچه برآرند، چون گوشت آنها مطلوب شود به بندوق شکار کنند. یک جانب آن عمارت و باغ و بستان نیز است" (اصفهانی، ۱۳۷۳ : ۶۷). تعریف او نشان می‌دهد در پارک‌های محصور اروپایی، حیوانات وحشی را برای شکار، پرورش می‌داده‌اند و نیز دارای دریاچه یا آب جاری بودند و معمولاً پلی بر روی آنها وجود داشته است.

ناصرالدین شاه نیز در جاهای مختلف سفرنامه فرنگش هم باغ‌ها و هم پارک‌های اروپایی را توصیف کرده و هر دو را محصور می‌داند. او می‌نویسد که پارک در فرنگ، مورد استفاده

جدول ۲. تفاوت‌های باغ و پارک غربی. مأخذ : نگارندگان.

Table 2. The differences between European parks and gardens. Source: authors.

ردیف	نوع ویژگی	ویژگی‌های باغ غربی (به جز باغ عامه)	ویژگی‌های پارک غربی
۱	اندازه و شکل	معمولاً کم‌وسعت و متصل به خانه	وسیع
۲		هندسی و یا ارگانیک	الگوگیری از طبیعت
۳		دارای حصار	محصور توسط نرده یا دیوار
۴	عملکردی	قطعه زمین اغلب چسبیده به منزل	در گذشته برای شکار و اکنون فضای سبز عمومی
۵		بهره اقتصادی	استراحت، تفریح، بازی و سرگرمی
۶		پرورش گیاهان، گل‌ها، میوه‌ها و سبزی‌ها	پرورش حیوانات وحشی
۷	پوشش گیاهی	انواع گیاهان و درختان متمرکز	تعداد درختان محدود که می‌تواند غیر متمرکز باشد
۸	مالکیت	استفاده صرفاً شخصی	استفاده عمومی یا شخصی
۹		مالکیت شخصی	مالکیت شخصی متمول یا مالکیت دولتی

عموماً از نظم هندسی ارگانیک و طبیعت‌گرا براساس نقشه باغ‌های انگلیسی تبعیت می‌کردند (بانی مسعود، ۱۳۹۰: ۱۴۶ و ۱۴۷). نتیجه، فضاهای سبز عمومی در شهر قاجاری، به نام باغ عمومی نامیده می‌شد و پارک‌ها مالکیت خصوصی داشته و مورد استفاده شخصی قرار می‌گرفتند؛ مبلمان و اجزاء، ساختمان‌های درون این فضای سبز، ملیت باغبان‌ها و نوع گیاهان در "پارک" نامیدن این فضا مؤثر نبود و آنچه که اهمیت داشت هندسه خاص حاکم بوده است که باعث می‌شد آن را از باغ متمایز کرده و پارک بنامند.

پارک امین‌الدوله

میرزا علیخان امین‌الدوله، از اعقاب میرزا محمدخان مجدالملک، از دولتمردان متمول دوران قاجار بود. او کارخانه قند کهریزک و کارخانه کبریت‌سازی در الهیه را تأسیس کرد و در تبریز مدرسه رشیدیه را بنیان گذاشت و همواره در زمره وزرای بزرگ شناخته می‌شد که در هر سه سفر فرنگستان، همراه ناصرالدین‌شاه بود و در سال ۱۳۱۴ ه.ق. وزیر اعظم و سپس صدراعظم مظفرالدین‌شاه شد (معیارالمالک، ۱۳۷۲: ۷۰-۶۹). «کرزن»، او را لایق‌ترین سیاستمدار ایرانی می‌داند (۱۳۸۷: ۵۶). او در امر ساختمان‌سازی، مشهور و زبردست بوده است (خانشفای، ۱۳۶۲: ۲۸۳) و اولین پارک تهران را با الگوی متفاوت با سنت باغ‌های ایرانی، در شمال تهران و پشت دروازه شمیران بنا کرد (افضل‌الملک، ۱۳۶۱: ۲۴۰) که مؤثر بر طرح عمارت یاقوت سرخه حصار نیز بوده است (ناصرالدین‌شاه، ۱۳۷۸ ب: ۱۲۶).

نقشه پارک دارای مسیرهای منحنی و پر پیچ و تاب بود، دریاچه بزرگی در این پارک وجود داشت که از طریق یک پل می‌توان به کلاه فرنگی آن وارد شد. امروزه این پارک مثلثی شکل به طور کامل از بین رفته و تنها سردر و خانه مسکونی امین‌الدوله در آن باقی مانده است. از آنجا که این پارک، شاهد ماجراهای فراوانی در تاریخ ایران و به خصوص انقلاب مشروطه بوده است، اسناد مناسبی برای بازنمایی قسمت‌های مختلف آن وجود دارد.

محققان بر این باورند که امین‌الدوله در طراحی و ساخت این پارک از الگوی پارک‌های انگلیسی استفاده کرده بود (بانی مسعود، ۱۳۹۰: ۱۴۷-۱۴۶ و سلطانی، ۱۳۸۶: ۵۲)؛ بنابراین برای حدس زمان شروع احداث این پارک، بایست اشاره کرد که میرزا علیخان امین‌الدوله، هنگام سفر اول شاه به اروپا به سال ۱۲۹۰ ه.ق. ملتمز به رکاب بوده است و پس از بازگشت دارای پست و عناوین مهمی شده است که قاعدتاً از نظر اقتصادی می‌توانسته این ساخت و ساز عظیم را بنا سازد؛ از طرف دیگر، با توجه به اینکه شاه در این سفر به انگلستان نیز سفر کرده، او نیز همراه شاه، باغ‌ها و پارک‌های آنجا را از نزدیک دیده که در طرح پارک می‌توانسته است از آن الگو بگیرد؛ عکس‌های سال ۱۲۹۷ ه.ق. نشان می‌دهد در این زمان، دریاچه و نیز بنای کوشک بیرونی پارک تکمیل شده بود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت

نمی‌تواند باعث پارک‌نامیدن فضاهای سبز باشد.

• دوم، گیاهان باغ و پارک: گل و گیاهان خارجی، همان‌طور که در پارک‌ها وجود داشته، در باغ‌ها نیز به عمل می‌آمده است؛ اعتمادالسلطنه، فهرستی از گیاهان و گل‌های خارجی را ذکر می‌کند که در این زمان در باغ‌های تهران کاشته می‌شد (ر.ک به اعتمادالسلطنه، ۱۳۷۴: ۱۳۶). او اشاره می‌کند در برخی باغ‌های تهران آن زمان، حتی محصول آناناس (همان: ۱۶۹) وجود داشته و نیز به تقلید از فرنگ، در فضای گرمخانه، خیار در تمام فصول، چپالک - توت فرنگی - و نیز انواع گل‌ها مخصوصاً گل شمعدانی (ناصرالدین‌شاه، ۱۳۷۸ الف: ۲۹) به عمل می‌آمده است.

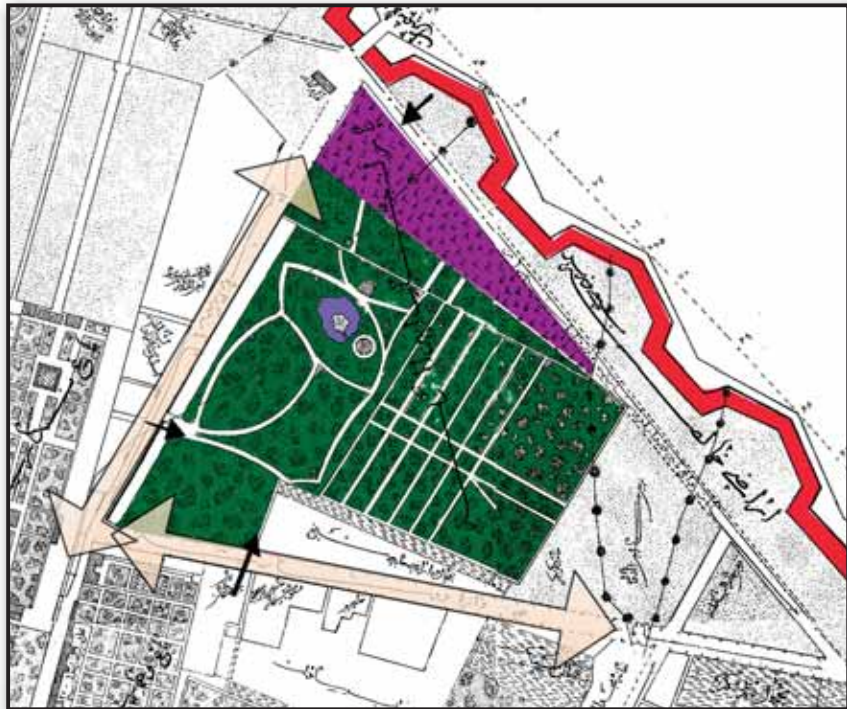
• سوم، کاربری باغ و پارک: اگرچه از بهترین نمونه‌های باغ‌های گردشگاهی عمومی در ایران - شبیه مفهوم پارک امروزین - می‌توان چهارباغ اصفهان صفوی را نام برد (روحانی، ۱۳۸۹: ۳۵) و همچنین (متدین، ۱۳۸۹: ۶۰) اما تهران تا زمان ناصرالدین‌شاه، از این نوع باغ‌های گردشگاهی نداشته است، «کارلا سرنا» که در ۱۲۹۴ ه.ق. به ایران آمده، نوشته تهران در این زمان نه تفریحگاه دارد و نه باغ عمومی (سرنا، ۱۳۶۳: ۲۳۷) و این نشان می‌دهد در آن زمان هنوز باغی برای استفاده عموم احداث نشده بود، توضیح آنکه در اواخر دوران ناصری، اعتمادالسلطنه باغ گلشن را نوعی نزهتگاه عمومی - تفریحگاه - دانسته که می‌تواند نخستین باغ عمومی تهران باشد (اعتمادالسلطنه، ۱۳۷۴: ۸۵). بررسی اسناد تاریخی بیان‌کننده این مسئله است که پارک‌های مشخص شده در نقشه نجم‌الملک یعنی پارک امین‌الدوله، پارک ظل‌السلطان و پارک ناصری، هیچ‌یک دارای کاربری عمومی نبوده و استفاده از آنها کاملاً شخصی بوده است.

• چهارم، اجزا و عناصر: ساختمان‌های مهم دوره قاجار، اعم از اینکه در باغ قرار می‌گرفتند یا در پارک‌ها ساخته می‌شدند، غالباً رویکردی به معماری فرنگی داشتند و بررسی‌ها نشان می‌دهد وجه تمایز پارک‌ها با باغ‌های قاجاری، در وجود ساختمان به سبک فرنگی در آنها نبود. همچنین اجزا و مبلمان وارداتی و خارجی - مانند چراغ یا مجسمه یا صندلی - که در پارک‌ها رایج بوده، در باغ‌های قاجاری نیز استفاده می‌شده است. مطالعه عکس‌ها و نقشه نجم‌الملک نشان می‌دهد پارک‌های امین‌الدوله و ظل‌السلطان، دارای دریاچه و پل برای دسترسی به آن بوده‌اند، اگرچه وجود این فضاها در معماری ایران تازگی ندارد - مثل باغ فرح آباد اصفهان - ولی استفاده از فرم آزاد و طبیعت‌گرایانه، در طراحی دریاچه پارک‌های آن زمان تهران منحصر به فرد و خاص بوده است.

• پنجم، هندسه باغ و پارک: هندسه در باغ ایرانی، به صورت خطوط منظم هندسی به موازات یا عمود بر محور اصلی بوده است و کمتر از خطوط منحنی استفاده می‌کردند. ولی آن‌طور که از نقشه نجم‌الملک برمی‌آید، پارک‌های تهران در طراحی خود

تصویر ۱. نقشه پارک امین الدوله و دسترسی‌های آن در سال ۱۳۰۹ ق. مأخذ: نگارندگان با بهره‌گیری از نقشه پایه نجم‌الملک منتشره به سال ۱۳۰۹ ه.ق.

Fig. 1. Amin-o-Dolleh Park in Tehran's old map and roads leading to it. Source: authors, based on Najm- ol molk map.

تصویر ۲. ورودی از پارک به تاکستان. عکس: ابوزر مجلسی کویپای، ۱۳۹۰.
Fig. 2. A present picture of the northern entrance of Amin-o-Dolleh Park. Photo by: Abouzar Majlessi Koupaei, 2011.

محل قراردادن دوربین از روی نقشه قدیمی نجم‌الملک و نیز مطالعه اسناد و خاطرات افراد مختلف، می‌توان به نکات مهم در مورد آن دست یافت:

۱. امین‌الدوله اولین بار در ذکر وقایع سال ۱۲۹۷ ه.ق. به این پارک «جدیدالبناء» (امین‌الدوله، ۱۳۷۰: ۸۴) اشاره کرده است که به نظر می‌رسد در این زمان بهره‌برداری از پارک آغاز شده بود.

۲. نقشه‌های بازترسیم شده به وسیله Autocad نشان می‌دهد این پارک حدود ۲۷ هکتار - ۲۶۹۲۹۰ متر مربع - مساحت داشته و در زمره بزرگترین قطعه زمین‌های تهران آن زمان بوده است. همچنین در قسمت شمالی پارک، تاکستانی به مساحت ۳ هکتار وجود داشته است - در زمان حمله به بهارستان برخی از سران مشروطه در آن پناه می‌گیرند و مخفی می‌شوند -

ساخت پارک از اواخر سال ۱۲۹۰ ه.ق. و پس از بازگشت از سفر اول فرنگ شاه آغاز شده بود.

با توجه به اینکه او به گل و گیاه علاقه خاصی داشت، کما اینکه در وصیت‌نامه خود نوشته است: "قبر من هر جا هست، در زیر سقف نباشد، و اگر ممکن شود در پیرامن آن درخت و گل بنشانند که بر بینندگان دیدن خوابگاه ابدی من زشت نکند" (امین‌الدوله، ۱۳۵۴: ۴۷-۴۲)، رویکرد او به طبیعت و استفاده از فرم‌های آزاد در طراحی پارک که در طرح پارک‌های انگلیسی این دوران قابل مشاهده بود، انکارناپذیر است. دوستعلی‌خان معیرالممالک نیز در کتاب عصر ناصری از پارک امین‌الدوله و دریاچه و قایق‌های آن و نیز گلخانه‌ها و گل‌کاری‌های زیبای باغ سخن گفته است (۱۳۶۱: ۶۸) در این پارک عماراتی به سبک فرنگی نیز وجود داشت که بیشتر اجزا، میلمان و تزییناتش نیز با سلیقه فرنگی آراسته شده بود (کرزن، ۱۳۸۷: ۵۶۰).

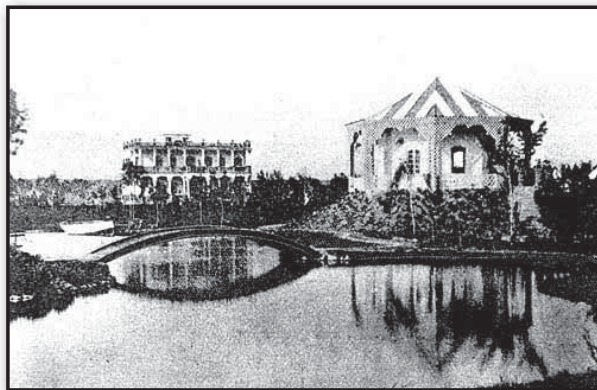
مطالعه نقشه نجم‌الدوله و بازترسیم مجدد نقشه پارک با استفاده از نرم‌افزار Autocad و با دقت بالا، نشان می‌دهد که پارک در قسمت شرقی خود دارای هندسه مستقیم‌الخط و دو محور اصلی موازی در امتداد تقریبی شرقی - غربی با عرض شش متر و با فاصله ۲۰ متر از یکدیگر بوده است. با عنایت به اینکه محور اصلی باغ ایرانی عموماً شمالی - جنوبی است (Irani Behbahani & khosravi, 2006: 82)؛ محور شرقی - غربی در این پارک نشان‌دهنده آن است که پارک امین‌الدوله علی‌رغم استفاده از هندسه‌ای مستقیم‌الخط در قسمت شرقی خود، باز هم بر اساس الگوی باغ ایرانی ساخته نشده بود (تصویر ۱). با بررسی عکس‌های قدیمی از این پارک و تشخیص

چشم دشمنان باعث می‌شده است.

از طرف دیگر، همان‌طور که در تصویر ۶ مشخص شده، در سال‌های بعدی نیز این دیوار حفظ شده بود و از این رو پارک

تصویر ۳. پارک امین‌الدوله، کاشت چمن در محل دریاچه، تصویر مربوط به اواخر دوره قاجار. مأخذ: آلبوم عکس خانه گلستان.
Fig. 3. The main kiosk and lake of Amin-o-Dolleh, end of Qajar era. Source: Golestan palace's Photo archive.

تصویر ۴. دریاچه، جزیره و کلاه فرنگی و کوشک پارک امین‌الدوله، تصویر مربوط به دوران ناصری. مأخذ: آلبوم عکس خانه گلستان.
Fig. 4. The main kiosk and lake and the Kolahfarangi building related to the park, Nasser al din shah, era. Source: Golestan palace's Photo archive.

تصویر ۵. کلاه فرنگی چوبی پارک امین‌الدوله و قایق‌های دریاچه، تصویر مربوط به دوران ناصری. مأخذ: آلبوم عکس خانه گلستان.
Fig. 5. The Kolahfarangi building of Amin-o-Dolleh Park, Nasser al din shah, era. Source: Golestan palace's Photo archive.

(کسروی، ۱۳۶۳: ۶۳۷)، که سردر بر جای مانده در خیابان شهید مشکی، ورودی به این تاکستان بوده است (تصویر ۲).

۳. تأمین آب برای این پارک توسط قنات شخصی میرزا علی‌خان امین‌الدوله بوده است (نجمی، ۱۳۶۴: ۲۷۸ و اعتمادالسلطنه، ۱۳۷۴: ۱۲۴). اگرچه در نقشه مورد مطالعه، نشان داده شده که سه قنات به این وارد می‌شود ولی برای پرکردن دریاچه مشخص شده در تصاویر صرفاً از غربی‌ترین قنات که سوار بر دریاچه بوده، استفاده می‌کردند؛ این قنات از دیوار حصار عبور کرده، وارد تاکستان شده و پس از پرکردن دریاچه، از جوار سردر غربی پارک خارج می‌شود. تصاویر سال‌های بعد از پارک نشان می‌دهد دریاچه جای خود را به فضای سبز داده است و این حاکی از عدم توانایی تأمین آب دریاچه است (تصویر ۳)، محل قرارگیری این دوربین در تصویر ۱۱ مشخص است که بعداً باعث تغییر کاربری دریاچه موجود در پارک شده است.

۴. این پارک، دریاچه‌ای با فرم نامنظم هندسی و قابل قایقرانی به مساحت ۲۲۶۰ متر مربع داشته است. جزیره‌ای به مساحت ۳۲۵ مترمربع در وسط این دریاچه بوده است که با یک پل منحنی ساخته شده از چوب یا آهن به عمارت کلاه فرنگی مثن متصل می‌شود (تصاویر ۴ و ۵).

۵. با عنایت به اهمیت موضوع محصور بودن یا نبودن پارک و اختلاف نظر کارشناسان در این باره، این موضوع بایست به طور دقیق و با مدارک گوناگون مورد بررسی قرار گیرد.

از طرفی، خاطرات برجای مانده از بازماندگان حمله به مجلس مشروطه، محصوریت پارک را نشان می‌دهد. از آنجاکه این پارک در شمال عمارت بهارستان، منزل سابق میرزا حسین خان سپهسالار - مجلس شورای ملی- واقع بود، در دوره محمد علی‌شاه، به پناهگاهی برای آزادی‌خواهان بدل شد. در زمان به توپ بستن مجلس توسط لیاخوف روس، عده‌ای از آزادی‌خواهان در عمارت مجلس بهارستان و برخی نیز در مسجد سپهسالار پناه گرفتند و عده‌ای دیگر از نمایندگان از دیوار پشته مجلس به سمت پارک امین‌الدوله هدایت شدند. «کسروی» می‌نویسد: "چون کسان جنگ نادیده می‌بودند و گلوله‌های توپ که به مجلس می‌افتاد مایه ترس بسیاری از ایشان می‌شد، دیوار پشت مجلس را شکافته از ویرانه‌هایی که آن زمان می‌بود گذشته، خود را به پارک امین‌الدوله رسانیدند" (۱۳۶۳: ۶۳۷). او سپس به نقل از مستشارالدوله می‌نویسد: "در گرماگرم ترس و سرگردانی بود که ناگهان در پارک را کوبیدند و همین‌که گشوده شد ناگهان دسته انبوهی از سرباز و نوکر و جلودار و مردم بی‌سر و پا به درون ریختند" (همان: ۶۴۴)، این دو مسئله نشان می‌دهد اولاً سربازان نمی‌توانستند بدون گذر از درب عمارت ورودی، وارد شوند و وجود دیوار و حصار در پارک را تأیید می‌کند، ثانیاً وجود یک در فرعی در ضلع جنوبی الزامی بوده چرا که ورود از دیوار تخریب شده مجلس به درون پارک راه، به دور از

نایب‌السلطنه از وزارت جنگ و تفویض آن به ظل‌السلطان تصمیم گرفته می‌شود (امین‌الدوله، ۱۳۷۰: ۸۴) بنابراین پارک امین‌الدوله برای استفاده عمومی نبوده است (سلطانی، ۱۳۸۶: ۵۳) با دقت در نقشه نجم‌الملک ملاحظه می‌شود خانه اصلی و اندرونی امین‌الدوله، در ضلع غربی خیابان دروازه شمیران بوده که برای دسترسی به آن می‌بایست عرض خیابان را طی کنند.

۸. با توجه به آنکه در باغ ایرانی درختان میوه‌دار را در قسمت کرت‌بندی شده، می‌کاشتند تا بتوان آنها را بر طبق نظمی خاص آبیاری کرد و درختان معمولاً در امتداد مسیرها کاشته می‌شدند یعنی در امتداد یک مسیر خاص همواره نوعی خاص از درختان وجود داشت (Sackville-West, 1952) ولی در عکس‌های پارک مشخص است در قسمت غربی پارک کرت‌بندی وجود ندارد و آبیاری شاید به روش‌های دیگر انجام می‌گرفته است؛ تعداد درختان این پارک نیز نسبت به باغ ایرانی کمتر بوده و سایه‌اندازی درختان مورد توجه نبوده است (تصاویر ۸ و ۹).

۹. با توجه به اینکه در قسمت غربی این پارک از روش ایجاد

دارای حصار بوده است.

۶. پارک دارای یک کلاه‌فرنگی چوبی بر روی یک تپه دست‌ساز به ارتفاع تقریبی ۳ متر بوده است (تصویر ۷).

ناصرالدین‌شاه که روز جمعه ۲۸ جمادی‌الثانی ۱۳۰۱ ه.ق مهمان امین‌الدوله بوده، اشاره می‌کند ساختمان کلاه‌فرنگی به تازگی به پایان رسیده است (ناصرالدین‌شاه، ۱۳۷۸: ب: ۱۱). این مسئله نشان می‌دهد عملیات تکمیل برخی قسمت‌های پارک تا سال ۱۳۰۱ ه.ق ادامه داشته است؛ اگرچه پارک در سال ۱۲۹۷ ه.ق مورد بهره‌برداری قرار گرفته بود.

۷. آن‌طور که از نوشته‌های اعتمادالسلطنه نیز برمی‌آید، امین‌الدوله از پارک به عنوان محل سکونت استفاده نمی‌کرده است (اعتمادالسلطنه، ۱۳۸۵: ۲۹۹) و بنای واقع در پارک به عنوان بیرونی مورد استفاده قرار می‌گرفته است (همان: ۲۲۸)، این بنا به همراه پارک خود نوعی دفتر کار محسوب می‌شده و گاهی جلسات مهم دولتی نیز در آن برگزار می‌شده است، کما اینکه در جلسه‌ای که به سال ۱۲۹۷ ه.ق در پارک برگزار شده بود درباره عزل

تصویر ۷. عمارت کلاه فرنگی پارک بر روی تپه دست‌ساز، تصویر مربوط به دوران ناصری. مأخذ: البوم عکس خانه گلستان.

Fig. 7. Kolahfarnghi building of Amin-o-Dolleh Park, Nasser al din shah, era.. Source: Golestan palace's Photo archive.

تصویر ۶. دیوار حصار پارک امین‌الدوله در تصویر مشخص شده- تصویر مربوط به دوران متاخرتر از ورود مشروطه خواهان به پارک است. مأخذ: البوم عکس خانه گلستان.

Fig. 6. The walls of Amin-o-Dolleh Park. The picture dates back to the years after the fighters of the Constitutional Revolution entered the Park. Source: Golestan palace's Photo archive.

تصویر ۹. عکس از محوطه پارک، نظام خاص کاشت درختان در این پارک را نشان می‌دهد، تصویر مربوط به دوران ناصری. مأخذ: البوم عکس خانه گلستان.

Fig 9. This photo shows how the system of the implantation of the park was. Source: Golestan palace's Photo archive.

تصویر ۸. تصویری بازسازی شده از ساختمان کوشک بیرونی و نیز کلاه فرنگی پارک امین‌الدوله. مأخذ: نگارندگان.

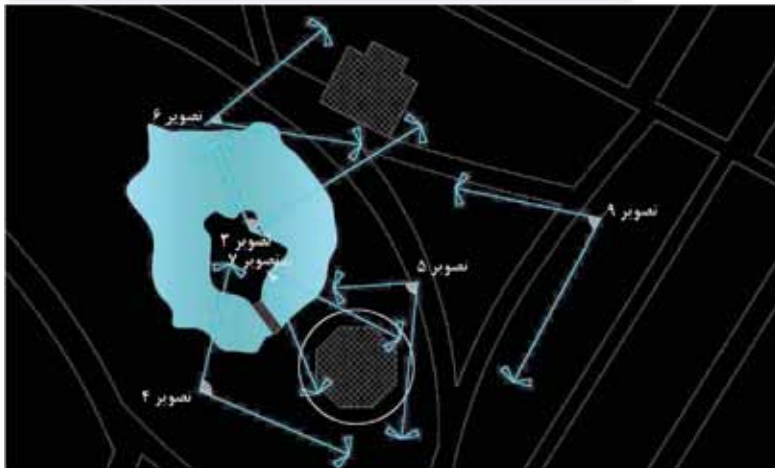
Fig 8. A picture of the reconstructed kiosk and Kolahfarnghi building of Amin-o-Dolleh Park. Source: authors.

جنب آن امکان پذیر بوده؛ بنابراین برخلاف باغ ایرانی، پرسپکتیو از روبرو برای ناظر پدید نمی‌آمده است (تصاویر ۱۰ و ۱۱).
براساس نکات مطروحه درباره پارک امین‌الدوله و بررسی ویژگی‌های آن می‌توان به طبقه‌بندی و جدول زیر دست یافت؛ که در قسمت اول جدول ۳ خصوصیات اصلی اولین پارک‌های ایرانی در دوره قاجار و در قسمت دوم این جدول نیز خصوصیات آورده شده که برخلاف تصور اولیه، جزو خصوصیات منحصر به فرد پارک‌ها نبوده بلکه مشترک میان باغ‌ها و پارک‌های قاجاری است.

تصویر ۱۰. تصویری بازسازی شده از محوطه و ساختمان‌های پارک امین‌الدوله. مأخذ: نگارندگان.

Fig 10. Reconstructed picture of Amin-o-Dolleh Park and its adjacent buildings. Source: author.

تصویر ۱۱. تشخیص محل دوربین‌های عکس‌های مورد استفاده در مقاله. مأخذ: نگارندگان با بهره‌گیری از نقشه پایه نجم‌الملک منتشره به سال ۱۳۰۹ ه.ق.

Fig 11. This map shows the locations of cameras used for the purpose of the present research. Source: authors, based on Najm- ol molk map.

جدول ۳. بررسی عوامل مختلف در پارک نامیدن یا باغ نامیدن فضای سبز در دوره قاجار. مأخذ: نگارندگان.

Table 3. The table provides some reasons for putting the name 'Park' for some green spaces during the Qajar era. Source: authors.

بر اساس الگوگیری از سبک طراحی باغ‌های انگلیسی	هندسه ارگانیک و طبیعت‌گرا	خصوصیات	اصول حاکم: پارک‌های قاجاری
	دارای مسیرهای منحنی		
	دارای دریاچه به صورت منحنی		
دارای جزیره یا شبه جزیره و پل برای دسترسی به آن			
عدم وجود محور شمالی- جنوبی مثل باغ‌های ایرانی			
عدم قرارگیری ساختمان در امتداد محور اصلی			
اصول متفاوت با نظم حاکم بر باغ ایرانی	جهت کشیدگی راه‌ها معمولاً شرقی- غربی	خصوصیات مشترک پارک و باغ قاجاری	
	تعداد درختان کم		
	عدم ایجاد دورنماهای متقارن		
باغبان خارجی			
مشابه با برخی باغ‌های قاجاری	استفاده از گل و گیاهان خارجی	خصوصیات مشترک پارک و باغ قاجاری	
	وجود ساختمان‌ها به سبک فرنگی در پارک		
	مالکیت خصوصی		
	استفاده شخصی		

نتیجه گیری

این تحقیق نشان می‌دهد، «پارک» کلمه‌ای است وارداتی، که از دوره قاجار در نوشته‌ها و نقشه‌های گوناگون ذکر شده و به فضایی متمایز از باغ‌ها اطلاق می‌شده است، این مفهوم با گذشت زمان تغییراتی یافته؛ چراکه پارک‌های قاجاری دارای مفهوم، شکل، مالکیت و کارکردی متفاوت با پارک‌های دوره‌های بعد ایران است.

بررسی‌های انجام شده و بازسازی نقشه‌های اولین پارک تهران- پارک امین‌الدوله- نشان می‌دهد پارک‌های تهران در این دوره، برخلاف شیوه رایج در باغ‌های ایرانی، معمولاً دارای هندسه ارگانیک یا اندامین، شبیه پارک‌های انگلیسی است؛ البته در نظر نگرفتن برخی شرایط اقلیمی، فرهنگی و اجتماعی ایران، باعث شد بعدها مجبور به اعمال تغییراتی در اجزای اصلی پارک شوند - مثل حذف دریاچه-؛ و گاه این پارک‌ها حتی خود نیز از چهره شهر پاک شدند.

بنابراین عامل تأثیرگذار بر پارک‌خواندن برخی از فضاهای سبز تهران در این دوره، صرفاً نوع هندسه حاکم بر آنها بوده و عوامل دیگر نظیر وجود ساختمان‌هایی به سبک فرنگی در این فضاها و یا استفاده از باغبان‌های فرنگی، دلیلی بر پارک‌نامیده شدن آنها نبوده است؛ این پارک‌ها، مانند باغ‌های ایرانی دارای حصار و دیوار بودند و برخلاف پارک‌های امروزی عمومی نبوده و مالکیت دولتی نداشتند.

از آنجا که در عصر ناصری، در بسیاری از عرصه‌های زندگی اجتماعی، خصوصاً معماری و شهرسازی میل به پدیده‌های جدید و فرنگی شدن عمومیت پیدا می‌کند، ایجاد پارک به شکل اولیه در تهران نیز، نشان‌دهنده بروز تحولاتی در عرصه زندگی فردی و اجتماعی است و بر پیدایش شیوه‌ای نو در آفرینش فضاهای سبز دلالت می‌کند. ساختن پارک‌ها در دوران قاجاریه، در راستای آشکار شدن این واقعیت تاریخی است که بزرگان عصر قاجار، ترویج فرنگی‌مآبی را نمادی از ترقی‌خواهی دانسته، از این رو سعی می‌کردند آنچه در فرنگ دیده بودند را عیناً در کشور پیاده کنند؛ از جمله در معماری و فضاهای مرتبط با آن مانند پارک؛ ولی از آنجایی که این پارک‌ها عموماً با شرایط اقلیم و فرهنگ بستر شکل‌گیری خوانایی نداشت، مدت زیادی طول نمی‌کشید که دچار تغییرات عمده شده یا از میان رفتند.

فهرست منابع

- اصفهانی، ابوطالب بن محمد. ۱۳۷۳. مسیر طالبی یا سفرنامه میرزا ابوطالب خان، چاپ چهارم. به کوشش حسین خدیو جم. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان. ۱۳۷۴. المآثر و الآثار چهل سال تاریخ ایران، چاپ دوم. به کوشش ایرج افشارسیستانی. تهران: اساطیر.
- اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان. ۱۳۸۵. روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه، چاپ ششم. به کوشش ایرج افشارسیستانی. تهران: امیرکبیر.
- افضل‌الملک، غلامحسین. ۱۳۶۱. افضل التواریخ. به کوشش منصوره اتحادیه (نظام مافی) و سیروس سعدوندیان. تهران: تاریخ ایران.
- امین‌الدوله، میرزا علی‌خان. ۱۳۵۴. حاج میرزا علی‌خان صدراعظم؛ سفرنامه امین‌الدوله. به کوشش اسلام کاظمیه. تهران: انتشارات توس.
- امین‌الدوله، میرزا علی‌خان. ۱۳۷۰. خاطرات سیاسی امین‌الدوله، چاپ سوم. به کوشش حافظ فرمانفرمایان، تهران: امیرکبیر.
- بانی مسعود، امیر. ۱۳۹۰. معماری معاصر ایران، چاپ چهارم، ویرایش دوم. تهران: نشر هنر معماری قرن.
- بنجامین، ساموئل گرین ویلر. ۱۳۶۳. ایران و ایرانیان، چاپ اول. به اهتمام رحیم رضازاده ملک. تهران: گلبانگ.
- پولاک، یاکوب ادوارد. ۱۳۶۸. سفرنامه پولاک ایران و ایرانیان، ت: کیکاووس جهاننداری. چاپ دوم. تهران: خوارزمی.
- پیرنیا، محمدکریم. ۱۳۷۴. آشنایی با معماری اسلامی ایران، چاپ سوم. تدوین غلامحسین معماریان. تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.
- پیرنیا، محمدکریم. ۱۳۸۳. سبک‌شناسی معماری ایرانی. چاپ چهارم، ۱۳۸۴، تدوین غلامحسین معماریان. تهران: سروش دانش.
- حیدرنتاج، وحید و منصور، سید امیر. ۱۳۸۸. نقدی بر فرضیه الگوی چهارباغ در شکل‌گیری باغ ایرانی. مجله باغ نظر، ۶ (۱۲): ۳۰-۱۷.
- خانشقا، حسینقلی. ۱۳۶۲. خاطرات ممتحن‌الدوله. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
- دهخدا، علی اکبر. لغت‌نامه. با آدرس اینترنتی:

<http://www.loghatnaameh.com/dehkhodasearchresult-fa.html?searchtype=0&word=2b7Yp9ix2qk%3d>

Accessed in: 2011/08/03

- روحانی، غزاله. ۱۳۸۹. طراحی باغ و احداث فضای سبز، چاپ سوم. تهران: انتشارات فرهنگ جامع.
- زمانی، احسان و دیگران. ۱۳۸۸. بازشناسی و تحلیل جایگاه عناصر موجود در باغ ایرانی با تأکید بر اصول دینی- آیینی. مجله باغ نظر، ۶ (۱۱): ۳۸-۲۵.
- سرنا، کارلا. ۱۳۶۳. مردم و دیدنی‌های ایران، چاپ اول. ت: غلامرضا سمعی. تهران: نشر نو.
- سعیدنیا، احمد. ۱۳۸۸. تهران پایتخت؛ طهران قدیم. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- سلطان‌زاده، حسین. ۱۳۸۲. از باغ تا پارک. نامه انسان‌شناسی، ۱ (۴): ۹۱-۱۱۳.
- سلطانی، مهرداد. ۱۳۸۶. شکل‌گیری بوستان‌های شهری در دوره معاصر: گذر از مفهوم باغ به پارک (با محوریت تجارب تهران). مجله باغ نظر، ۴ (۸): ۴۸-۵۸.
- شعبانی، علی. ۱۳۶۶. هزار فامیل، چاپ اول. تهران: بوعلی.
- شمیم، علی اصغر. ۱۳۸۷. ایران در دوره سلطنت قاجار. تهران: انتشارات بهزاد.

- شهپازی، داریوش. مسجد امین‌الدوله (فخرالدوله). با آدرس اینترنتی :
http://www.Darioush-shahbazi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=78&Itemid=12
 (Accessed 11 July 2011).
 - قبادیان، وحید. ۱۳۸۵. معماری در دارالخلافة ناصری، سنت و تجدد در معماری معاصر ایران. چاپ سوم. ۱۳۸۵. تهران : پشتون.
 - کرزن، جرج ناتابیل. ۱۳۸۷. ایران و قضیه ایران، چاپ ششم. ت : غلامعلی وحید مازندرانی. تهران : شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
 - کسروی تبریزی، احمد. ۱۳۶۳. تاریخ مشروطه ایران، چاپ شانزدهم. تهران : امیرکبیر.
 - لغت‌نامه آکسفورد. با آدرس اینترنتی :
<http://oxforddictionaries.com/> Accessed in: 2011/08/03
 - لغت‌نامه کمبریج. با آدرس اینترنتی :
http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/park_1?q=park. (Accessed 3 August 2011).
 - لغت‌نامه وبستر. با آدرس اینترنتی :
<http://www.merriam-webster.com/dictionary/garden?show=0&t=1310476572>. (Accessed 3 August 2011).
 - نقشه‌های موجود در نرم‌افزار Google Earth (Accessed 5 August 2011)
 - لوح فشرده دایره‌المعارف بریتانیکا سال ۲۰۱۲.
 - متدین، حشمت‌الله. ۱۳۸۹. علل پیدایش باغ‌های تاریخی ایران. مجله باغ نظر، ۷ (۱۵) : ۶۲-۵۱.
 - مسعودی، عباس. ۱۳۸۸. بازشناسی باغ ایرانی- باغ شازده ماهان. تهران : موسسه علمی و فرهنگی فضا.
 - معیرالممالک، دوست‌علی‌خان. ۱۳۶۱. رجال عصر ناصری. تهران : نشر تاریخ ایران.
 - معیرالممالک، دوست‌علی‌خان. ۱۳۷۲. یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین‌شاه، چاپ سوم. تهران : نشر تاریخ ایران.
 - ناصرالدین‌شاه. ۱۳۷۷. روزنامه خاطرات ناصرالدین‌شاه در سفر اول فرنگستان، چاپ سوم. به کوشش فاطمه قاضیها، تهران : سازمان اسناد ملی ایران.
 - ناصرالدین‌شاه. ۱۳۷۸ الف. روزنامه خاطرات ناصرالدین‌شاه در سفر سوم فرنگستان. چاپ سوم. به کوشش دکتر محمداسماعیل رضوانی و فاطمه قاضیها. تهران : سازمان اسناد ملی ایران.
 - ناصرالدین‌شاه. ۱۳۷۸ ب. یادداشت‌های روزانه ناصرالدین‌شاه. به کوشش پرویز بدیعی. تهران : سازمان اسناد ملی ایران.
 - نجمی، ناصر. ۱۳۶۴. طهران عهد ناصری. تهران : عطار.
 - نعیم، غلامرضا. ۱۳۸۷. باغ‌های ایران. چاپ دوم. تهران : پیام.
-
- Pirnia, M. (2004). *Sabk shenasi- ye memari- ye Iran* [Iran architecture methodology]. 4th edition. Edited by Memarian, G. Tehran: Soroush Danesh.
 - Pirnia, M. (1995). *Ashnaei ba memari- ye eslami- ye Iran* [An introduction to Iran Islamic architecture]. 3rd edition. Memarian, G. Tehran: Elm o sanat university publication.
 - Polak, J. (1865). *Polak itinerary Iran & Iranian travel account*. 2nd edition. Translated to Farsi by Jahandari, K. Tehran: Kharazmi.
 - Rouhani, G. (2010). *Tarahi- ye bagh va ehdas- e fazaye sabz* [Designing Gardens & Green spaces]. 3rd edition. Tehran: Farhang Jameh publication.
 - Sackville-West, V. (1952). *The Persian Garden in Arberry*. Oxford: A.J, Legacy of Persia.
 - Saeidnia, A. (2009). *Tehrane paytakht* [Tehran the capital]. Tehran: Roshangaran va motaleate zanan.
 - Serena, C. (1984). People and visualization of Iran. Translated to Farsi by Samiei, G. Tehran: Neo publication.
 - Shabani, A. (1987). *Hezar famil* [Thousand families]. Tehran: Bouali.
 - Shahbazi, D. (2011). *Amino Doleh masque; Fakhro Doleh*. Available from: <http://www.Darioush-shahbazi.com/index>.
 - Soltani, M. (2007). Creation of contemporary urban gardens: passing the conception of Bagh to Park; based on Tehran experiences. *Journal of Bagh- e Nazar*, 4(8): 48-58.
 - Shamim, A. (2008). *Iran dar dore- ye saltanat- e Qajar* [Iran in Qajar era]. Tehran: Behzad publication.
 - Soltanzadeh, H. (2003). Az Bagh ta Park [From Bagh to Park]. *Nameh ensanshenasi journal*, 1(4): 91-113. http://www.Darioush-shahbazi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=78&Itemid=12 (Accessed 11 July 2011).
 - Webster Dictionaries. (2011). Available from:
<http://www.merriam-webster.com/dictionary/garden?show=0&t=1310476572> (Accessed 3 August 2011).
 - Zamani, E., et al. (2009). Bazshenasi va tahlil- e jaygah- e anasore mojud dar Baghe Irani ba takid bar osoole dini-aini [Recognition and Analyses of the Persian Gardens Elements with Respect to Ethical Principles]. *Bagh- e Nazar journal*, 6 (11): 25-38.

Reference List

- Afzalolmolk, G. (1982). *Afzalotavarikh* [Preferable histories]. Edited by Etehadieh, M. & Sadvandian, S. Tehran: Tarikh Iran publication.
- Aminodoleh, M. A. K. (1975). *Haj Mirza Ali Khan sadreazam; Safarnameh Aminodoleh*. [Prime Minister Haj Mirza Ali Khan; Aminodoleh itinerary]. Edited by Kazemieh, E. Tehran: Tous publication.
- Aminodoleh, M. A. K. (1962). *Khaterat- e siasi- ye Aminodoleh* [Aminodoleh political memorabilia]. 3rd edition. Edited by Farmanfarmaian, H. Tehran: Amirkabir.
- Banimasoud, A. (2009). *Memari- ye moaser- e Iran* [Iran contemporary architecture]. 4th edition. Tehran: Architectural art of century publication.
- Benjamin, S. (1984). *Iran & Iranian*. Edited by Rezazadeh Malek, R. Tehran: Golbang.
- Cambridge Dictionaries .(2011). Available from: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/park_1?q=park (Accessed 3 August 2011).
- Britanica. (2012). Compact Disk.
- Curzon, G. (1970). *Persia & the Persian Question*. 6th edition. Translated to Farsi by Vahid Mazandarani, G. Tehran: Elmi o Farhangi publication.
- Dehkhoda, A. (2011). *Loghatnameh* [Dictionary]. Available from: <http://www.loghatnaameh.com/dehkhodasearchresult-fa.html?searchtype=0&word=2b7Yp9ix2qk%3d> (Accessed 3 August 2011).
- Encyclopedia Britannica Inc. Encyclopedia Britannica. (2012) (CD). London: Encyclopedia Britannica Inc.
- Esfahani, A. B. M. (1994). *Masir- ye Talebi ya Safarnameh Mirza Aboutaleb Khan* [Talebi's itinerary]. 4th edition. Edited by Khadivjam, S. Tehran: Elmi & Farhangi publication company.
- Etemadosaltaneh, M. H. K. (1984). *Almaaser va alasaar chehel sal tarikhe Iran* [Iran's forty years history]. 2nd edition. Edited by Afshar systani, I. Tehran: Asatir.
- Etemadosaltaneh, M. H. K. (1966). *Roostnameh khaterate Etemadosaltaneh* [Etemadosaltaneh memorabilia]. 6th edition. Edited by Afshar systani, I. Tehran: Amirkabir.
- Ghobadian, V. (2004). *Memari dar darolkhalafeh Naseri, sonnat va tajadod dar memarie moasere Iran* [Architecture of Tehran During Naseredin Shah Period, Tradition and Modernity in the Contemporary Architecture of Tehran]. 3rd edition. Tehran: Pashoutan.
- Google Earth. (2011). Available from: <http://www.google.com/earth/index.html> (Accessed 3 August 2011).
- HeydarNattaj, V. & Mansouri, S.A. (2009). A Critical Study on the Chaharbagh Theory in Creation of the Persian Gardens. *Journal of Bagh- e Nazar*, 6 (12): 17-30.
- Irani Behbahani, H., and Khosravi, F. (2006). Iranian Garden: A Place of Coexistence: City-Nature-Landscape Case study: Tehran Gardens in 19th Century. *Environmental Sciences Journal of Tehran University*, 12 (2): 80-87.
- Kasravi Tabrizi, A. (1940). *Tarikh- e mashrouteh Iran* [Iran conditional history]. 16th edition. Tehran: Amirkabir.
- Khanshaghghi, H. (1974). *Khaterat- e Momtahnodoleh* [Momtahnodoleh memories]. 2nd edition. Tehran: Amirkabir.
- Motedayen, H. (2010). Elale peidayeshe baghhaye tarikhe Iran [Causes of Appearance of Iran's Historical Gardens]. *Journal of Bagh- e Nazar*, 7(15): 51-62.
- Masoudi, A. (2009). *Bazshenasi- ye Bagh- e Irani-Bagh- e shazdeh Mahan* [Recognition of Iran's Bagh- Prince Bagh of Mahan]. Tehran: Elmi o Farhangie Faza Institution.
- Moayerolmamalek, D. (1982). *Rejale asre Naseri* [Men of Naseri era]. Tehran: Tarikhe Iran Publication.
- Moayerolmamalek, D. (1993). *Yaddashthai az zendegi- ye khosousi- ye Naseredin Shah* [Notes from Naseredin Shah private life]. 3rd edition. Tehran: Tarikh- e Iran Publication.
- Nasereddin Shah. (1998). *Roostnameh khaterat- e Nasereddin Shah dar safar- e aval be farangestan* [Diary of Naser-e-Din Shah on his First Journey to Europe]. 3rd edition. Edited by Ghaziha, F. Tehran: Publication of Iran National Archives Organization, Records Research Center.
- Nasereddin Shah. (1990). *Roostnameh khaterat- e Nasereddin Shah dar safar- e sevvom be farangestan* [Diary of Naser-e-Din Shah on his First Journey to Europe]. 3rd edition. Ghaziha, F., Tehran: Publication of Iran National Archives Organization, Records Research Center.
- Nasereddin Shah, (1999). *Yaddashtha- ye roozaneye Nasereddin Shah* [Naser- e Din Shah' s Diaries]. First edition. Edited by Badii, P. Tehran: Iran National Archives Organization, Records Research Center.
- Najmi, N. (1985). *Tehran ahde Naseri* [Tehran in Naseri era]. Tehran: Attar
- Naeima, G. (2006). *Baghha- ye Irani* [Persian Gardens]. Second edition. Tehran: Payam.
- Oxford Dictionaries .(2011). Available from: <http://oxforddictionaries.com/> (Accessed 3 August 2011).

Features of Earliest Park in Tehran: Amin-o-Dolleh Park*

Abouzar Majlessi Koupaei**

Mojtaba Ansari****

Mohammadreza Bemanian****

Farhad Fakkhar Tehrani*****

Abstract

Numerous researches have already revealed that Iranians were the first people who located large green spaces in their cities and used them as parks. Nevertheless, most of these spaces were later used for hunting. Even during the Safavid era, Chaharbagh Street in Esfahan was described by travelogues as one of the greatest public green spaces in the world. A look at the old maps, scripts and records shows that the term park was firstly used during the Qajar dynasty instead of bagh in reference to green spaces. It is notable that Tehran's development was specifically sped up during the reign of Qajari king Nassereddin Shah. Nassereddin Shah, who was the fourth king in the Qajar dynasty, reigned about 50 years and this long term is one of the most important and effective periods in regenerating Iranian new urban life. The development of modern knowledge in Europe and the emergence of new technologies had a significant impact on the Iranian culture and civilization. This later led to great changes to the intact and traditional essence of the Iranian culture. Those changes had been addressed from different points of view by researchers. They accordingly illustrated European cultural effects on Iranian (Persian) architecture and urbanism which is one of the most effective changes in Persian culture. Meanwhile, some Iranian (Persian) gardens which were mainly designed based on Eastern ideologies have changed and obtained new forms over time. The researchers for the first time named these gardens as parks. It is notable that these parks that have been shown in Najmolmol map of Tehran were not used as public spaces. On the other hand, there were some other green spaces in the city that had the name of Public Gardens and were mostly used as playgrounds. An example of this included Golshan-e-Arg Garden which was generally categorized as Bagh-e-Ammeh or public garden in Persian. The present article later discusses some considerable questions: What are the differences between the ancient Iranian gardens that were called bagh and the green spaces which were named parks? Do these new parks have any relevance to the meaning of parks in European culture (although they have been under the influence of European culture)? What are the differences between new modern Persian parks and the earlier ones that had been built in old Tehran around 150 years ago? Persian gardens which are reputable around the world are studied by both Iranian and foreign researchers. Nevertheless, Iranian parks are not sufficiently been studied. Therefore, the present research is focusing on the first park in Iran's history called Ammin-o-Dolleh park. The park takes its name from Mirza Alikhan Ammin-o-Dolleh who was one of the noble people in Qajar dynasty and was best known for his academic qualifications and intellectuality. In course of time, after he designed the very first park, other honorable people were also inspired to follow suit in designing parks. The present article begins by explaining the type of the cultural diversions that happened during the Qajar dynasty as well as its influences on the common culture and social relations in Iran. Later, the article highlights the history of the park under study. Based on available documents, such spaces had certain elements that they made them to be called parks on the Najmolmol map of Tehran. Both Qajar gardens and Persian old parks had private owners, high walls and boundaries that separated the indoor and outdoor spaces. Besides, both of them may have had foreign gardeners. To some extent, they also may have been built based on European designs. Furthermore, the parks had some features that were imported from Europe. Therefore, the difference between Qajar gardens and the first Persian parks are in their geometry. The present article shows that the first Persian parks used organic geometry which was the main difference to the Persian Qajar gardens which used symmetric geometry. The geometry of the design was organic with no axis as was customary to Persian gardens. Even the palace or the main building in the king's court which was located next to one of the main roads had a different form and style from the Persian design. In addition, these differences were also seen in a number of trees and the landscape designs around them. Accordingly, unlike the modern parks, the first Persian parks were designed with walls that functioned as the boundary for privacy. Based on researches carried out over this issue, even though the very first parks in Tehran had similar names to the existing ones, they have over time developed changes in terms of character, identity, usage and form. Finally, the analysis of the results show that a part of sudden changes in Persian culture occurred as the result of inspirations from Europe especially in art and architecture. These changes eventually made the Persian culture lose a certain degree of its indigenous elements.

Keywords

Tehran, Qajar Dynasty, Park, Persian Garden, Ammin-o-Dolleh Park.

*. This paper is derived from the studies of Abouzar Majlessi Koupaei's Doctoral thesis entitled "Evolution in Persian Garden in Qajar era" carried out under the supervision of Dr. Mojtaba Ansari. Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

** M. A in Landscape, Ph. D. Candidate of Art Studies in Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
aboouzar_m2002@yahoo.com

*** Ph. D. in Architecture, Associate Professor of Landscape Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
ansari_m@modares.ac.ir

**** Ph. D. in Architecture, Associate Professor of Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. bemanian@modares.ac.ir

***** Ph. D. in Civil Engineering, Associate Professor of Architecture, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. f-tehrani@sbu.ac.ir